

Povrh tega je znana darovnica nemškega kralja iz leta 1067, s katero podeljuje vasi Kubed (Cubida), Loko (Lovnca), Osp (Ozpo), Rožar (Razari) in Truške (Trvscvlo) škofijski cerkvi iz Freisinga. Očitno je tukaj šlo za kronsko zemljo, s katero je vladar razpodeljal, ne za zemljo, ki bi pripadala koprski mestni občini, ki se v tej listini ne omenja (prim. M. Kos: *O starejši slovenski kolonizaciji v Istri*. Razprave ŠAZU, Ljubljana 1950, str. 12). Gre torej, razen Kubeda, ki tedaj očitno ni bil koprski, za ozemlje zahodno od domnevnega Margetičevega koprskega ozemlja, zato je še manj verjetno, da bi Koper tedaj posedoval ozemlja vzhodno od krajev, omenjenih v darovnici iz leta 1067, kakor trdi Margetič, ki te okoliščine ne upošteva.

Zato je po našem mnenju prepričljivejša razlaga De Franceschija in Benussija, ki podeljena ozemlja locirata v okolico Momjana, kjer je koprski komun obdržal svoje ozemlje vse do propada Beneške republike (1797), saj je v darovnici tudi govora o pridobitvi starih pravic za Koprčane, tako da lahko domnevamo, da so sporna ozemlja v poznoantičnem obdobju že pripadala koprskemu mestu, medtem ko tega za kraje ob kraškem robu od Ospa do Rakitovca ne moremo trditi (prim. P. Kandler: *Dell'antico agro Giustinopolitano*. L'Istria, III, 1848, 227).

Nekaj nedoslednosti je pri redakciji koprskega statuta opaziti tudi v *Kazalu pomembnih pojmov*, saj navedeni podatki včasih ne ustrezajo stanju (Npr. po kazalu naj bi bili notarji (*notarius*) omenjeni tudi v 49. poglavju III. knjige, pa jih ni, zato pa so v 49. pogl. II. knj., kar iz kazala ni razvidno. Dalje se notarji omenjajo še v IV. knj., v 20., 37. in 39. pogl., kar je kazalu neznano, medtem ko napovedano *ars notario* zaman iščemo v 33. pogl. IV. knj. itd.).

Sicer je vtis ob pogledu na knjigo izredno privlačen, saj bralec že po oblikovni plati dobi občutek, da gre za pomembno knjigo srednjeveških pravnih in drugih običajev ter navad, za kar gre vsekakor pohvaliti oblikovalca Dušana Podgornika.

Darko Darovec

Influenze ed echi della Rivoluzione francese a Trieste e nel Friuli. Maggio 1789 – Maggio 1797. Trieste : Italo Svevo, 1991. 119 strani.

18. maja 1989 je bilo v Trstu strokovno srečanje posvečeno razpravi o vplivu in odmevih francoske revolucije v Trstu in v Furlaniji, zlasti v osemletnem razdobju med majem 1789 in majem 1797. Gradivo je izšlo v knjigi *Influenze ed echi della Rivoluzione francese a Trieste e nel Friuli* pri tržaški založbi »Italo Svevo«, izdajatelja knjige pa sta tržaška sekcija društva italijanskih francizistov ter tržaška univerza. Knjigo je uredila Gabriella Casa.

Cas francoske revolucije, ki poleg Napoleonovih vojn obsega tudi obdobje Ilirskih provinc, je v krajevni tržaški in furlanski historiografiji našel precejšen odmev. Toda s tem problemom se Fulvio Salimbeni v razpravi *La rivoluzione francese tra politica e storiografia. A proposito de «l'albero della rivoluzione» di Bruno Buongiovanni e Luciano Guerci* (13–26) ni ukvarjal, pač pa s knjigo Buongiovannija in Guercija *L'albero della rivoluzione. Le interpretazioni della rivoluzione francese*, nekakšnim biografskim leksikonom poznavalcev in interpretov francoske revolucije. Krajevni historiografiji je posvetil manjši del svoje analize zlasti v zvezi z deli prosvetljenih piscev Tržačana Antonia de Giulianija in Koprčana Gian Rinalda Carlja. V nemškem jeziku in z daljšim italijanskim povzetkom je objavljena študija Leopolda Kammerhoferja *Jakobinismus in Trieste* (39–59). Članek sestavljata dva dela, razprava o jakobincih v avstrijski monarhiji in pregled dejavnosti »partito franco-Italiano« v Trstu. Ta stranka pa po sodbi pisca ni bilo pravo jakobinsko združenje, pač pa so predstavljali nekaj zametek italijanske združitvene ideje. Antonio Trampus je obdelal knjigo Alberta Azunija *Dissertazione sullo stato naturale dell'uomo*, ki je izšla v Trstu leta 1797, pravno študijo, ki se dotika tudi problema človekovih pravic.

Članek Doima Frangipaneja o jakobincih v Furlaniji je napisan v bolj poljudni obliki. Zato je bolj izvirnen pregled Xavierja Pasticierja o odmevih francoske revolucije v sodobnem tržaškem tisku. Razprava Fabiane Lucciardi je muzikološka, govori o tržaškem glasbenem življenju za časa francoske okupacije (1797, 1805–1806, 1809–1813).

Zbornik ne prinaša nekih temeljnih študij, gre za objavo prispevkov o problemih, ki zaradi dosedanje obravnave niso doživeli ustreznega zanimanja zgodovinopisja.

Branko Marušič

Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče, 1994. 171 strani.

Do druge svetovne vojne proučevanje novejšje gospodarske zgodovine Slovencev zagotovo ni bilo v ospredju. Po letu 1945 se, kljub temu, da je komunistična oblast pri udejanjanju svoje vizije družbene preobrazbe osrednjo pozornost namenjala prav ekonomskemu in socialnemu področju, zanimanje za tovrstno problematiko ni okrepilo, temveč se je celo zmanjšalo, zlasti potem, ko je bila konec 50-tih let na Ekonomski fakulteti v Ljubljani ukinjena gospodarska zgodovina jugoslovanskih narodov kot poseben predmet in se je s poglobljeno analizo gospodarskih procesov profesionalno ukvarjalo le nekaj raziskovalcev. Posledice tega, da je bila novejšja gospodarska zgodovina desetletja potisnjena na rob resne strokovne obdelave, so danes več kot očitne: raziskave pomembnejših vidikov gospodarskega življenja v slovenskem prostoru v tem stoletju še niso končane ali so se šele začele, zato ne premoremo niti splošnega gospodarskega pregleda. Morebiti še težja posledica opisanega stanja pa je obče pomanjkanje historičnega mišljenja in spomina, zlasti med sociologi in ekonomisti. Na oboje, po besedah Nevena Boraka, »odločilno vpliva to, kar se dogaja na tujih univerzah, na misel pa jim ne pride, da bi analitični aparat, ki ga obvladajo, cepili s preteklostjo in se lotevali rekonstrukcije«.

Žarko Lazarevič je eden izmed petih raziskovalcev, ki se na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani načrtno in (posebno) v zadnjih letih pospešeno ukvarjajo s proučevanjem novejšega gospodarske zgodovine. Po prihodu na Inštitut – pred tem je bil kratek čas kustos za zgodovino PTT v Tehniškem muzeju Slovenije – je prevzel raziskavo agrarne zgodovine Slovencev v času med obema svetovnima vojnama. V okviru te tematike in časovnega okvira se je v doktorski disertaciji, ki jo je napisal in ubranil v rekordnem času, lotil zgodovinske analize problema kmečkih dolgov v Sloveniji v stoletju kapitalističnega razvoja, ki je trajal od srede 19. stoletja do prvih let po koncu druge svetovne vojne. Pričujoča knjiga, ki je konec marca 1994. leta prišla na knjižne police in bila sredi aprila predstavljena strokovni javnosti, je za tisk prilagojena in dopolnjena doktorska disertacija.

Lazarevič je v svojem knjižnem prvcu obdelal proces zadolženosti (in prezadolženosti) kmetij, do katerega ni prišlo toliko zaradi nespametnega ravnanja kmečkih posestnikov, temveč zaradi kriznih razmer in strukturnih neskladnosti v kmetijstvu oziroma zaradi prevlade takšnega tipa kmetij, ki niso bile sposobne preživetja v tržnih pogojih gospodarjenja. Ker je bilo tovrstnih kmetij pr. bližno dve tretjini, na katerih je živela četrтина prebivalcev Slovenije, je njegovo delo tudi prikaz počasnega in bolečega gospodarskega propadanja velikega dela podeželskega prebivalstva in seveda tudi kronika in skrbna razčlemba posegov države, ki tako velikega števila prebivalstva v pretežno agrarni državi ni mogla prepustiti njegovi usodi ob tem, da so bile zaposlitvene možnosti v drugih gospodarskih področjih premajhne in ker se je nelikvidnost največjega gospodarskega sektorja (kmetijstva) prenašala na bančno področje, kar je zaviralo nemoten razvoj drugih sektorjev.

Tako kot v vseh dosedaj objavljenih razpravah je tudi v obravnavani monografiji prisotna avtorjeva težnja, preseči iztrgano in necelovito historiografsko obdelavo določenega pojava ter se čim bolj približati kontinuiranemu in kompleksnemu zgodovinskemu prikazu. Zato si je avtor zastavil, da bo problematiko kmečkih dolgov obravnaval »skozí narodno gospodarsko optiko« oziroma »s stališča gospodarstva kot celote«, saj se je zavedal, da je brez prikaza širših gospodarskih ter političnih ozadij težko razumeti vzročno-posledične povezanosti dogajanja, v katerem je nastajala in naraščala kmečka zadolženost. Tak metodološki pristop mu je ustrezal tudi zato, ker je skozí obravnavo kmečkih dolgov v Sloveniji lahko izpostavil in na novo ovrednotil nekatere temeljne dileme slovenskega kmetijstva v letih 1848 do 1948, ki jim dosedanje zgodovinske ni namenilo ustrezne pozornosti.

V skladu s svojim izhodiščem je Lazarevič v uvodnem poglavju obdelal pojav zadolženosti v avstrijski dobi, to je v času od zemljiške odveze v letu 1848 do konca prve svetovne vojne, pri čemer je posebno pozornost namenil predstavitvi programov o smereh izhoda slovenskega podeželja iz gospodarske krize, ki sta ju izoblikovala Josip Vošnjak in Janez E. Krek, ter orisu kreditnega zadrúžništva na Slovenskem. V drugem poglavju je razčlenil ekonomsko-finančno politiko Jugoslavije v obdobju med obema svetovnima vojnama, torej v času, ko je Jugoslavija kot pretežno agrarna in industrijsko slabo razvita država, hitro zabredla v krizo in se kljub številnim in premišljenim ukrepom centralne državne oblasti in delni stabilizaciji gospodarskih razmer vse do začetka druge svetovne vojne ni povsem izvlekla iz krize, zlasti pa si ni opomoglo kmetijstvo.

V tretjem in četrtem poglavju se je pisec poglobil v jugoslovansko in slovensko kmetijsko politiko v času prve jugoslovanske države, ko je bil slovenskemu kmetijstvu otežkočen dostop do tradicionalnih trgov zaradi carinskih pregrad, doma pa je moralo konkurirati pridelkom iz drugih predelov Jugoslavije, kjer je kmetijstvo prevladovalo. Pri tem pa se ni omejil le na ovrednotenje agrarno političnih ukrepov osrednjih državnih ustanov ter na prizadevanja kmetijskih oddelkov v Dravski banovini, temveč je tudi osvetlil odnos slovenskih političnih strank do kmetijske problematike ter izčrпно orisal socialno in posestno strukturo slovenskega kmetijstva. Prav slednja je bila zelo neugodna, saj je bilo skoraj 60 odstotkov majhnih kmetij, ki so si tudi v ugodnih gospodarskih razmerah komaj pokrivala svoje izdatke.

Osrednji del knjige, to je peto in šesto poglavje, je Lazarevič posvetil zadolževanju in razdolževanju kmetov, kar je bil zagotovo eden najpomembnejših gospodarskih in socialno političnih problemov jugoslovanskega prostora, zlasti v tridesetih letih, ko so kmečki dolgovi hromili celotno gospodarsko življenje v državi. Iz avtorjeve analize je razvidno, da se je v Sloveniji ponovna (to je druga) rast kmečkega zadolževanja začela kmalu po nastanku prve jugoslovanske države, se nato v drugi polovici dvajsetih let začela naglo krečiti, dokler ni dosegla svojega vrhunca v letu 1932, ko je bilo zadolženih skoraj 40 odstotkov vseh kmetov, ki so skupaj dolgovali približno milijardo in tristo milijonov dinarjev. Po avtorjevih ocenah je obstajala vrsta tehtnih razlogov, zaradi katerih je bila jugoslovanska vlada precej okorna in počasna pri reševanju dolžniške krize, saj so pretekla štiri leta in pol, to je od aprila 1932 (proglasitev moratorija) do septembra 1936 (uredba o likvidaciji kmečkih dolgov), da je sprejela zaščitno zakonodajo. Nato pa se je postopke konverzije kmečkih dolgov zavlekel do 1940. leta. Slovenski kmetje, ki so pričeli z odplačevanjem dolga v letu 1937, so do začetka vojne skoraj v celoti odplačali anuitete, medtem ko je bil v drugih jugoslovanskih pokrajinah delež teh vplačil iz leta v leto manjši.

V sedmem poglavju je Lazarevič spregovoril o odplačevanju dolgov med okupacijo ter o končni razdolžitvi, ki jo je izvedla povojna oblast, deloma takoj po prevzemu oblasti 1945. leta, deloma pa z zakonskim predpisom tri leta pozneje. Tako so slovenski kmetje stopili v nov družbeni red, ki jim ni bil naklonjen, kar je bilo prvič po stotih letih.

V zaključnem poglavju, ki je pravzaprav sklepna beseda, so strnjena avtorjeva nova in temeljna spoznanja, do katerih je prišel pri raziskavi obravnavane tematike. Med njimi je na tem mestu treba opozoriti, da je izpopolnil dosedanje periodizacijo v agrarni zgodovini tako, da je uvedel pojma prva in druga strukturna kriza v kmetijstvu. Po njegovih ugotovitvah je tako do prve krize (konec 19. stoletja) kot do druge (v tridesetih letih 20. stoletja) prišlo zaradi strukturne neprilagodjenosti kmetijstva oziroma zaradi razdrobljenosti kmetij, nizke donosnosti in prenaseljenosti podeželja.

Na koncu je obsežen seznam uporabljenih virov in literature, ki dokazuje, da je monografija odraz natančnega in večletnega trdega raziskovalnega dela v osrednjih slovenskih in beograjskih arhivskih ustanovah ter različnih knjižnicah.

Dr. Žarko Lazarević je v svoji knjigi proces kmečkega zadolževanja in razdolževanja obdelal od začetka do konca, ga vpel v družbeni prostor in širše gospodarsko dogajanje ter nakazal tudi temeljne probleme in dileme kmetijske politike v slovenskem prostoru. Poleg tega mu je še uspelo na prepričljiv in objektivni način povezati sintezo dosedanjih spoznanj z lastnimi novimi ugotovitvami in ocenami. Zato lahko njegovo delo postavimo kot primer celovitega zgodovinskega prikaza, kakršnega pozna le malo tovrstnih raziskav.

Vrednost dela pa ni samo v tem, da je izjemno kvalitetna historična publikacija, ki zapolnjuje praznino v poznavanju gospodarske zgodovine Slovencev, temveč tudi v njeni aktualnosti, kajti »zgodba« o krizah v kmetijstvu še ni končana in se bo na naših tleh zagotovo zopet pojavila. Prevelika protekcionistična naravnost sedanje oblasti – ki mimogrede tako kot bivša komunistična oblast stoji na stališču, da je vse, kar je bilo prej, slabo – kaže, da se bo to zgodilo že v bližnji prihodnosti.

Ker dr. Lazarević obvlada pripovedno večščino, je knjiga napisana tekoče in so v njej tudi zapleteni ekonomski problemi predstavljeni na razumljiv, jedrnat in zanimiv način. Zato bo poleg ožjih poznavalcev problematike pritegnila k branju tudi povprečno razgledanega bralca, ki bi se želel poučiti o tej plati naše gospodarske zgodovine. Zagotovo pa bo knjiga, ki jo je izdalo Znanstveno in publicistično središče v Ljubljani, dobrodošel pripomoček ne samo študentom Filozofske ampak (upajmo) tudi študentom ekonomske in biotehnične fakultete.

Jože Prinčič

Mario Gariup, **La Val Canale fra le due guerre mondiali**. Cividale del Friuli : Società Cooperativa Editrice Dom, 1993. 254 strani.

Zgodba se prične s frapantno ugotovitvijo: v Kanalski dolini je leta 1918 prebivalo 8.700 oseb, od tega 50% nemške narodnosti, 50% slovenskega etničnega pokolenja, dve družini sta bili italijanski. Pripojitev tega ozemlja Italiji radikalno spremeni demografsko sliko in, kar je morda še pomembnejše, spreminja se socio-politična »zavest« prebivalstva: Italija pošilja v te kraje funkcionarje in policaje po kazni (str. 29) in to v pokrajino, ki je do tedaj poznala le strogo legalističen odnos. Primesi spreminjajoče se politične kulture (na prvem mestu je korupcija) so močno modificirale lokalno ekonomijo (str. 30). Med prišleki in avtohtonim življenjem je bil tako izoblikovan obojestransko odbijajoč odnos, ki se je ohranil, kot ugotavlja avtor, čeprav oslavljen, vse do danes (str. 30). Priključitev tega ozemlja k Italiji je pomenila uničenje skozi stoletja izoblikovanega socio-ekonomskega in administrativnega sistema. Italija se je v mednarodnih pogodbah sicer obvezala, da bo spoštovala in ohranila stare pravice in običaje, vendar se je tega dogovora držala le toliko časa, da se je poglela »zmagovita« evforija. Množica neizpolnenih obljub na ekonomskem področju (npr. odrekanje različnih služnostnih pravic, pridobljenih v poprejšnji državi), majhne možnosti zaposlitve lokalnega prebivalstva v državni upravi in predvsem globalen odnos Italije do manjšin (nemške in slovenske) je obilo pripomogel k uspešni realizaciji opcije za nemški rajh leta 1939. Da je lokalno prebivalstvo izražalo odpor do nove stvarnosti, ni potrebno posebej poudarjati. Največjo »zabavo« je tako dolga leta predstavljalo ruvanje in uničevanje novo postavljenih mejnih oznak.

Proces asimilacije je bil, kot ugotavlja avtor, vsestranski in celovit. Ob pomoči socio-antropološkega prikaza ga sklene z ugotovitvijo (str. 39), da sta upanje in borba vodili v »utrujenost«, vrednote o lastni pripadnosti določenemu ljudstvu in narodu pa so postopno nadomestile skrb in težave vsakdanjega življenja. Za prvo obdobje priključitve tega ozemlja k Italiji je značilna revščina z vsemi družbeno deviantnimi pojavi, ki ta stanja navadno spremljajo: kraje, alkoholizem, celo umori. Tehnika preživetja je nadvse pestra: od klasičnih obče poznanih metod do lokalno specifičnih. Med slednjimi je bilo še posebej »popularno« zbiranje in prodajanje kosti. Glede na povojni čas tovrstnega gradiva ni manjkalo – in čeprav so se zbirale samo živalske kosti, nam kronika govori o primerih, ko se je teža pridobivala tudi s kostmi človeškega izvora.

Dokaj natančno popisovanje vsakdanjih težav in problemov, s katerimi so se ljudje ukvarjali (npr. vzreja živine; pravica do sečnje-servitù di legnatico; težave rokodelcev, obrtnikov in trgovcev; problemi drobne industrije), je prikazano ob pomoči zanimive tehnike pisanja: delo je »mešanica« dolgih citatov iz dnevniških zapiskov lokalnih duhovnikov in ostalih dokumentov, katerim avtor dodaja kratke observacije in zapažanja. Delo zato spominja na nekakšen scenarij za ekranizacijo dogajanj v manjši lokalni skupnosti, kjer se popisovalec dogodkov pojavi v prvem kadru s primernim uvodom. V tem smislu delo nekolikanj asociira na zapiske beneškega duhovnika A. Cuffola, Moj dnevnik. La seconda guerra mondiale vista e vissuta nel »Focolaio« della canonica di Lasiz. – Cividale, 1985. Podobnost je mišljena le v smislu »tipologije« zapisovalcev (duhovnikov), vse ostalo pa deli čas, prostor in problematika zapisovanja.

Množica navidezno nepomembnih podatkov se le počasi oblikuje v zanimivo zgodbo. Ta postane za poznalca etnične problematike ob slovenski zahodni meji še posebej zanimiva tedaj, ko se poleg običajnih »vaško-tekmovalnih« navad v zgodbo spretno vpletajo nacionalni problemi. Na primer: potrjevanje oz. zavračanje trgovinskih licenc tistim Slovincem, ki so javno izkazovali lastno slovensko »politično« pripadnost ter so bili zato opredeljeni kot »politično nevarni, njihovi lokali pa zbirališča onih, ki vodijo antitalijanske aktivnosti« (str. 62). Kot ugotavlja avtor, so bile te težave več kot razumljive, saj je »gladio v teh letih deloval bolj kot kadarkoli« (str. 65).